

SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK YEŞİLAY

Muharrem BALCI

(Yeşilay Genel Başkanı)

GİRİŞ

Sivil Toplumun Kısa Tarihi

Sivil toplum ve STK kavramı Türkiye için 1980’ler ve sonrasında söylemidir. Avrupa’da bu kavram, II. Dünya savaşıdan sonra ortaya atılmıştır. Sivil Toplum, bir mahalde vicdanları rahatsız eden bir durum karşısında insanların tepkisel olarak spontane bir şekilde bir araya gelişini ifade eder.

Sivil toplum kavramı ve oluşumu **devletin varlığını** da gerekli kılar. İnsan yaşamında meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı hukuki düzenlemelerle yaşamı düzenleyecek bir devlet yapısı gereklidir.

Ülkemize kavramın girişi **sol aydınların** 1980’lerden önce entelektüel tartışmaları ile olmuştur. Bu tartışmaların esas noktasını ise devlet ile toplumu ayırmak, ayrı alanlar yaratmak düşüncesi oluşturmuştur. Tıpkı Gramsci’nin yaptığı gibi politik toplum ve sivil toplum diye bir ayırım yapılmasının nedeni daha çok ülkemizdeki darbelerde sol düşünce hareketinin büyük darbeler alarak başarısızlığa uğraması ve bu nedenle yoğun siyasal faaliyetten apolitik bir sivil harekete geçmeleridir. Elbette ki bu sonuç sol hareketin kendi isteği ile değil devletin apolitikleştirme uygulamaları sonucunda halk arasında var oluşlarını ve itibarlarını korumak için zorunlu başvurdukları bir durumdu.

Ancak günümüzde sivil toplum anlayışı ele alınarak geriye dönük bir muhasebe yapıldığında artık sivil toplumun tam anlamıyla **yeni bir kimliğe ve anlama büründüğünü** görmek mümkündür. İşte bu nedenle sivil toplum yeni bir kavramdır.

Bütün bu tespitler ışığında bakılacak olursa, sivil toplum **bu coğrafyanın ve toplumumuzun ürettiği bir kavram değildir**. Kimilerine göre **kirlenmiş bir kavram** (Ali Bulaç), kimilerine göre **oryantalist bir kavram** (Yasin Aktay), kimilerine göre de anlamı çeşitlendirilmiş, **içinde hem sivil toplum hem uzmanlık olan tartışmalı bir kavram** (Koray Gümüş), **ödünç bir kavram** (Yasin Aktay).

Sivil toplum anlayışıyla örgütlenen Sivil Toplum Kuruluşları (STK) kavramının terimsel karşılığı da “non government organizations” olarak literatüre geçmiş olmakla birlikte bu kavram dilimize **“hükümet dışı örgütler”** şeklinde girmiştir. Ancak bu kavramın çevirisini “hükümete karşı örgütler” ya da “devlete karşı örgütler” olarak yapanlar da bulunmaktadır.

Bu şekilde çeviriler kavramın eleştiri nitelikli olmasına dayanmaktadır. Ancak bu çıkışın sadece devlete ve devlet işlemlerine karşı yapıldığı söylenemez. Örnek **Bergama köylülerinin** mücadelesidir. Bir başka örneği de, **Tüketici Hakem Heyetlerinde** sivil toplum kuruluşlarından bir temsilcinin bulunmasıdır. Tüketici birliklerinin tüketiciler adına yürüttüğü mücadele sonucunda istekler yasal mecburiyete dönüştüğünden bu alanda sivil toplum kuruluşları devlete karşı olmak şurada dursun bir nevi devlele işbirliği yapmakta ve hatta devletin işini yapmasına yardım etmektedir.

Devletin ille de yanında veya karşısında olmak gerekmez. Uzağında da olunur. STK'ların veya sivil toplum olgusu taşıyanların devlete izafeten duruşu, devletin kurumlarının yanlış yapmasını önlemek, doğru yapılanların devamlılığını sağlamak veya olası doğru yapılabileceklerin yapılmasını sağlamaktır. Bu durumda devlete karşı olmaktan veya işbirliğinden bahsedilemez. İşbirliği yapılan özne burada insandır, yani hak sahibidir. Devletin hak sahipliği söz konusu değildir. Devletin sadece yükümlülükleri vardır. Vatandaşın hakları ve yükümlülükleri vardır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu toplulukların asıl amacının bir eleştiriye ortaya koymak ve istekleri gerçekleştirmekle birlikte, bunun dışında toplumu geliştirecek bir takım faaliyetlerde bulunmalarının olağan olduğudur. Ayrıca eleştiri sadece devlete karşı olmaktan öte yürütme organının herhangi bir ayağına, kamu ajanlarına, yargı organlarının tutumuna veya bir siyasal oluşuma veyahut bir başka devlete veyahut da özel bir kuruluşa karşı da yapılabilir.

Sivil Toplumun Fonksiyonel Yapısı Ve Sosyal Etkileri

Kuşatıcılık ve Uzmanlaşma

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları, Batı'daki tiplerinin aksine, **cemaatsel** ve örgütsel bir durumdadır. Büyük bir kısmı da **iktidardan yararlanmakta** veya politik olmasa da sadece kendi cemaat ve örgütleri içerisindekilerin yararına çalışmaktadırlar. Oysaki sivil toplum ne devletten nemalanmayı hedefler ne sadece sınırlı bir kesim için hareket eder. Sivil toplum vicdanı **tüm mazlumları, hakkı zail olmuşları ve insanların tamamını** kapsar. Bu yüzden sivil toplum gönüllülük esasına dayanır. Ancak çalışma şartlarının bir gereği olarak gönüllülük günümüzde profesyonel çalışma şekline de dönüşebilmektedir. Buradaki profesyonellik gönüllülük esasından vazgeçilmesi anlamında olmayıp sivil toplum kuruluşlarının artık uzmanlaşmaya evrimleştiğini gösterir. Yoksa yapılan iş ve ortaya çıkan sonuç tamamen gönüllülükten meydana gelmektedir.

Bu **uzmanlaşma** ise sivil toplum çalışmalarını daha kaliteli hale getirmekte ve daha etkili işler yapmayı sağlamaktadır. Bunun nedeni de sivil toplum kuruluşlarının ülkemizde artık kendine has bir literatür oluşturmaya başlamış olması yanında eylem ve işlem bazında kendi birikimlerini yaratabilmeleridir. Bu ise haliyle bir tecrübe aktarımını tetiklemekte ve bu aktarımın da üst düzeyde yapılması için profesyonel bir çalışma sergilemekten geçmektedir.

Toplumsal Muhalefet

Sivil toplumun gayeleri ve fonksiyonları sadece demokrasiye katılım değildir. STK'ların fonksiyonları arasında demokrasiye katılmak yanında **toplumsal muhalefet** ve **hukuk denetmenliği** de vardır ve olmalıdır.

Türkiye'deki sivil toplum yapısını göz önüne alarak diyebiliriz ki Avrupa Birliği sürecinde sivil toplum kuruluşlarının daha bir önem kazanacağı aşikârdır.

Avrupa Birliği'nin dönem sözcülerinden tutun karar organlarının temsilcilerine varıncaya kadar Türkiye'ye gelenler **sadece siyasetçilerle görüşmekle yetinmiyorlar** zaman zaman siyasetçileri de by-pas edip etkili buldukları **sivil toplum örgütlerinin yöneticileri ile görüşüyorlar**. Sivil Toplumdan alınan cevaplar ve talepler doğrultusunda raporlarını kaleme alıp basına ve kamuoyuna açıklıyorlar.

Sorun burada sivil toplum olarak kabul edilen örgütlerin ne kadar sivil toplum oldukları ile ilgilidir aslında. Zira sivil toplum örgütleri, **gönüllülük esasına dayanan** ve ortada gördüğü bir sorunu ortadan kaldırmayı/kaldırtmayı amaçlayan topluluklardır.

Ayrıca, gönüllülük esası üzerine kurulu sivil toplum çalışmaları sadece belirli alanlardaki çalışmalarda teşvik edilmektedir. İktidarlar, evvelce yandaşları olan sosyal ve hayır amaçlı kurumları büyütebilmektedir. Böylece gerçekte hükümet dışı kuruluş olarak kendini tanımlayan bu yapılanmalar bir müddet sonra sadece bir hayır kurumu olarak **sistemin kurumlarını meşrulaştırmada** kullanılabilir. Bu belki de, sivil toplum kavramını üreten modernitenin ulus devlet bağlamında gerçekleşmesini istediği sonuçtur.

Profesyonelliği esas alarak, yerel insan gücü yerine dış platformların ve örgütlerin parasal gücünü yanlarına alan STK'ların, bir müddet sonra tabela STK'sına dönüştüğü görülecektir. Fakat bunun zararını bu STK'ların hinterlandlarını oluşturanlar ve onlardan beklenti içine girenler görecektir. Bu nedenle STK'ların yerel olması gerektiğine dikkat çekmek istiyoruz.

Diğer yandan, aslında liberal proje, özgürlüğün ve eşitliğin herkese istenildiği kadarını vermeyi amaçlayan proje olmadığı halde, özgürlük talepleriyle liberal projelerden nem'alanan sivil toplum kuruluşları, bir müddet sonra kendilerine görece özgürlük imkânı sağlayan **düzenle düz olarak** hayatiniyetini devam ettirmektedir. Bu gelişme bir bakıma sivil toplumun kendi kendini yok etmesidir.

HUKUKİ DENETİM ARACI OLARAK STK'LAR

Hukukun Yaygınlaştırılması

Türkiye'de araştırmalar bireyin temel yöneliminin **devlet odaklı** olduğunu göstermektedir. **Devletin yüce ve kutsal bir güç** olmasına dayanan ve onun **sonsuz bir kaynak** olarak görülmesini de beraberinde getiren bu algılama, kendi kendine var olan, bireyin etki ve katkı-

sına muhtaç olmayan bir mekanizma tanımını içselleştirmektedir. Ülkemizde devletin sert merkeziyetçi tutumu ve çoğulculuğu reddeden tavrı da bu algılamının daha da içselleştirilmesine sebep olmuştur. Bu görüşteki birey, devletin hizmet götürmedeki temel etkinliğinin mecburiyetini algılamamakta, devlet bunları yaparsa bunu bir **lütuf** olarak görmektedir.

Oysaki günümüzde devletin her alanda yapmaya mecbur ve yapmaktan imtina etmesi gereken alanlar mevcut olup, bu lütuf olarak değil **devletin bireye bir borcu** olarak okunması gereken haldedir. Anayasamızın 2. maddesi (Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.) bunu özetlemektedir. Kaldı ki, anayasanın birçok maddesinde **vatandaşların ödevleri düzenlenmekle birlikte hakları da** düzenlenmektedir. Anayasal hukuk düzeninde devlet ile birey arasında oluşan bu hak ve ödevler aslında bir **karşılıklı sözleşme** niteliği taşımakta ve devletin yapması gerekenler bir lütuf olarak değil devletin birey ile yaptığı sözleşme gereği ifa mecburiyetinde olduğu yükümlülüklerdir.

Bu duruma birey yönünden bakıldığında ise bu **mecburi ifaların edasını isteme, bir hak-tır**. Bu hak yasalar aracılığı ile tescil edilmiştir. Bir şeyin tescillenmesi demek herkes tarafından bilinebilir ve hatta biliniyor olması demektir. Zaten “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının temelinin bir ayağı da buradan kaynaklanmaktadır. **Tescil edilen bir hak artık mutlaklık kazanır ve herkese karşı ileri sürülebilir**. İşte bu hakların oluşturduğu karşılıklı ortama **hukuk düzeni** denir.

Kesinlikle ifade edilebilir ki, **özgürlük ve temel haklar sadece siyasal bir mesele değildir** aksine sadece siyasal alana bırakılamayacak kadar da hassas konulardır ve gerçek anlamda **özgürlük ve hak temelli yaşam demokrasilerde hukuku tabandan tavana yaygınlaştırmakla mümkündür**. Bu yaygınlaştırmanın, toplumun, hukuku birlikte yaşayarak ve uygulayarak ve daha çok hukuku denetlemekle gerçekleştirileceği ortaya çıkmaktadır.

Hukuki Denetimcilik ve Yasal Örnekler

Hukuki denetimci olma, sivil toplum kuruluşlarının **devlet erkine katılma yöntemlerinden biridir**. Biliyoruz ve devamlı şikâyet ediyoruz ki devlet erki aslında sivil alanda despotça kullanıldığında özgürlük denilen kutsal başta olmak üzere insanların temel hakları keyfi şekilde zedelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında **siyaset teorisyenleri** devlet erkine karşı olma, onun dışında durma ve hatta onu ele geçirip erki kendilerince en adil biçimde uygulama taraftarlığı yapmışlardır. Ancak günümüz modern toplumlarında görülmüştür ki bu yaklaşımlar bir çözüm olmaktan çok uzak kalmıştır. Bunun yerine erklerin ayrılığı ve birbirlerini denetlemeleri esasının gerekliliği üzerine yoğunlaşmıştır.

Erklerin ayrılığı tasarımı, herkesin rolünü tam yapmasıyla gerçekleşebilir. Eğer aktörelere biri rolünü iyi yapmaz ise diğer aktör onu uyaracak, gerekirse ona müdahale edecektir.

Bu haliyle gayet mantıklıdır ve belki de olması gerekendir. Ancak eksik kalan kısım eğer tüm aktörler görevini yapmıyorsa ya da **demokrasi oyunundan danışıklı dövüş oyununa geçilmişse** o zaman bunları kimin uyaracağı ve bunlara kimin müdahil olacağıdır. İşte bu noktada ortaya atılan fikir **ombudsmanlık** kurumu, **halk mahkemeleri** veya **halk savcılığı** kurumu olmuştur. Her biri farklı sistemlerde oluşturulan bu kurumlardan bahsetmemekle birlikte ombudsmanlık kurumuna, uygulamaya geçtiğinde Yeşilay'ın da sıkça başvuracağı kurum olacağından kısaca değinebiliriz.

Ombudsmanlığın amacı, idare üzerinde denetim uygulamaktır. Ombudsmanlık kurumu Türkiye'nin gündemine de çok defalar gelmiştir. Ombudsman kavramının Türk hukuk literatüründe tartışılmaya başlanması 1970'li yıllara rastlamaktadır. 1982 Anayasası yürürlüğe girmeden önce, Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri tarafından hazırlanan "**Anayasa Önerisi**"nde de kuruma yer verilmiş, fakat bu öneri dönemin anayasa koyucusu tarafından dikkate alınmamıştır. 1982 anayasa koyucusu bu öneriyi kabul etmemekle birlikte, kimi yazarlarca bir tür ombudsman olduğu iddia edilen "Devlet Denetleme Kurulu"na Anayasa'nın 108. maddesinde yer vermiştir. Buna karşın Devlet Denetleme Kurulu'nun "bir tür ombudsman" olmadığı son derece açıktır.

Ombudsmanlık kurumu **bağımsız bir kurum**dur. Ancak verdiği kararlar bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye niteliğindedir. Bazı zamanlarda da bir suça ya da yolsuzluğa ilişkin kararlar verdiği ihbar niteliğinde olabilir. Bu halde ise ihbara karşı harekete geçmek zorunlu olmasa da ciddi ihbarlara kaşı hareketsiz kalmak görevi ihmal suçu oluşturacağından, kurumun etkili olacağını inkâr etmemek gerekir. Ancak sonuca müdahil olamadığı için verdiği kararlar hukuken etkili değildir.

Görülüyor ki, yukarıda incelenen **ombudsmanlık kurumu da bizim aradığımız çözümü tam olarak vermemektedir**. Bu noktada **çözüm, hukuki denetimin sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yapılabilmesidir**. Yani **sivil toplum kuruluşlarını birer hukuki denetimci olarak düşünmek, daha da ileri giderek her vatandaşın bu denetimciliğe katılımını sağlamaktır**. İşte o zaman danışıklı dövüş ortadan kaldırılabilir.

Denetleme Şekilleri

STK'lar ülkemizde genel olarak dernek, vakıf, birlik vs. tüzel kişilikleriyle yürütülmektedir. Sivil toplum bu tüzel kişilikler altında ülkenin hukukunu üç türlü denetleme imkânına sahip olacaktır:

1. İlk olarak hemen akla gelen ve sıkça uygulanan yöntem, hukuki bir yanlışa veya zararlı bir sonuca karşı **baskı grubu oluşturma** yoluyla hukuka aykırılığın giderilmesidir. Bu yöntemde amaç hukuk tarafından tanınan **toplantı, gösteri, yürüyüş, basın açıklaması, boykotlar ve kampanyalar yapma hakkı** kullanılarak hukuki yanlışlığın düzeltilmesini sağlamaktır.

2. İkinci yöntem ise, tüzel kişiliğe sahip STK'ların toplumsal menfaatler söz konusu olduğunda **kanunen tanınan dava açma haklarını** kullanmalarındır. Burada STK'lar iki ayrı şekilde yargı yoluna gidebilirler.

a. Şahıs üzerinden dava açma yolu

Toplumsal olan veya örnek teşkil edecek bir hukuka aykırılığın varlığını tespit ederek, mağdur olmuş bir kişinin davasına yardımcı olarak ve destek vererek, hatta gerekli tüm hazırlıkları bizzat yapıp vekilliğini kurum bünyesinden avukatlar aracılığı ile ya da avukat tutarak alan STK, davayı mağdur üzerinden açma yoluna gidebilmektedir. STK'ların bu yöntemi denemelerinin nedeni ise her türlü sorun için kurumsal dava açma yetkilerinin olmamasıdır.

b. Doğrudan kurumsal olarak dava açma yolu

İdari davalar açısından bu yol sıkça kullanılmaktadır. Zira tüzel kişilerin idari dava açma ehliyeti bulunmaktadır. Genel olarak dava açabilmek için bir hakkın ihlal edilmiş olması gerekir. Oysaki **İYUK madde 2** gereği idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemlerine karşı bir hak ihlaline uğramamış olan STK'lar tarafından da dava açılabilir.

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu 1999/390 Esas, 2000/ 761 sayılı kararında özetle; “derneklerin faaliyet alanına giren ve derneğin kuruluş amacıyla ilgili bulunan işlemlere karşı dava açmakta hukuki menfaati vardır. Derneklerin üyelerinin ve temsil ettikleri kişilerin ortak çıkarlarını korumak ve dayanışmalarını sağlamak üzere kurulan özel hukuk kişileri olduğundan doğrudan dernek tüzel kişiliğinin hak ve çıkarlarını ilgilendiren konularda iptal davası açabilecekleri” sonucuna varmıştır.

Buna benzer bir başka hüküm ise 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda mevcuttur. 4077 sayılı Kanun **toplumsal bir koruma** amacı taşımaktadır:

Bu Kanunun amacının korunması için de yasa dava açma hakkını ve ehliyetini mağdur olan ile sınırlı tutmamış, eğer **toplumsal nitelikte bir hukuka aykırılık var ise** Tüketici Hakları ile ilgili dernek veya tüzel kişilerin de dava açmasına cevaz vermiştir. (4077 / 23-3.)

Bakanlık ve tüketici örgütleri münferit tüketici sorunu olmayan ve genel olarak tüketicileri ilgilendiren hallerde bu Kanunun ihlali nedeniyle kanuna aykırı durumun ortadan kaldırılması amacıyla tüketici mahkemelerinde dava açabilirler.

Görüldüğü üzere 4077 sayılı Kanun toplumsal bir hukuka aykırılık olması durumunda STK'lara dava açma izni vermektedir. Tek koşul tüketici örgütü olmaktır.

3. Üçüncü yöntem ise STK'ların hukuki denetimi dışarıdan müdahaleler ile değil yargı, çözüm veya karar organlarında bulunarak yapmalarındır. Örneğin birçok örgüt Tüketici Konseyine katılmakta ve burada ülkede bir yıl boyunca önemli görülen tüketici hakları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Yine tüketici hukukuna dair bir düzenlemede hakem heyetlerine sivil örgülerin katılımı yönündedir. Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri, tüketiciler ile satıcı ve sağlayıcılar arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümlmek amacıyla veya tüketici mahkemelerinde delil olarak ileri sürülebilecek kararları almak üzere il ve ilçe merkezlerinde çözüm mercii olarak kurulmuşlardır.

STK'ların hukuki denetim mercilerine katılımlarına ilişkin bu alanda diğer örnekler:

- Reklam Kurulu
- İnternet Üst Kurulu
- İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları
- Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları
- Hasta Hakları Kurulları

Sivil toplum kuruluşlarının ülkede hukuki denetimciliği yapması, yerel ve genel yönetimlere katılması, eleştiriler getirmesi hatta protest tutumlar kapsamında örgütlenmesi ve tavır alması ile devletin kendisi de sivilleşecektir.

Özellikle yasal olarak kurulmuş üst kurullarda sivil toplumu temsil edebilecek temsilcilerin bulundurulması zorunludur. Türkiye'de de bu yönelim kaçınılmazdır ve yapılmaya da başlanmıştır.

Bu kapsamda gerçek kişiler olarak özellikle öğrencilere ve insan hakları aktivistlerine tavsiyemiz, sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve hak bilinci oluşturmak üzere kurulmuş hak arama zeminlerine yakın olmaları, bu zeminlere katkı yapmalaradır. Özellikle genel anlamda İnsan Hak ve Hürriyetleri, özeld de Tüketici Hakları, Hasta Hakları, Sağlık ve Gıda Güvenliği, her türlü zararlı maddeler ve bağımlılıklar, çevre bilinci oluşturma ve çevreye zararlılarla mücadele alanlarında faaliyet göstermeleridir.

YEŞİLAY ÖZELİNDE DURUM

Kuruluş Mantığı Yönünden

Yeşilay, kuruluş tarihi itibariyle sivil toplum kavramından ve STK olgusundan çok önce, fakat siyasi bir mücadeleyi de kapsayan bir karşı duruşu, direnişi, bilinçlendirmeyi ifade eden mücadelenin adıdır. Döneminin işgalci siyasi iradesine, o iradenin oluşturduğu tefessühe karşı "içki düşmanlığı" argümanı ile bir karşı çıkış. Üstelik bugünkü eksik anlayışın tam tersine doğrudan, cepheden karşı koyuş. Eğmeden, bükmeden...

Yeşilay, kuruluşundan bu yana oluşumunu, tüzel kişiliğini, gönüllülüğünü bir sağlık kuruluşu olarak tanımlamamış, bir hukuki denetim aracı olarak ilk faaliyetini TBMM çatısı altında Men-i Müskirat Kanununu eşit oyların başkan oyuyla bir öne geçmesi suretiyle başararak,

“medeniyetin ölçüsü (!) içkiyi kötülüklerin anası olarak modern hukuk sistemine de tescil ettirmiştir. Bu bir bakıma, yeni bir söylem olarak dillendirdiğimiz “insanlığa karşı suçlar kategorisine sokma” çabalarımızın ilk filizleri olarak görülmelidir.

Gerçekten de Yeşilay, hukuk sisteminin yasal ve hukuki statüde ve fakat aynı zamanda devletin, kamu kurum ve kuruluşlarının, hukuki ifadesiyle kamu ajanlarının işlem ve eylemlerine karşı duruşun simgesi ve zemini olmuştur. 1980’li yılların ikinci yarısında ifade hürriyetinin rahatlatılmasıyla Yeşilay zemininde siyasi ve fikri örgütlenmelerini sürdüren gönüllülerin büyük kısmının mücadelelerini sürdürebilecekleri doğal zeminleri olan siyasi parti ve cemaatlerine dönüşleri, şimdilerde de tüzüğündeki uğraş alanlarında hukuk yollarını kullanması, ihtarnameler göndermesi ve davalar açması bu tezimizi doğrulamaktadır.

Gelişen İnsanlık Mücadelesi Yönünden

Kavramların Dili

Dünyayı doğru anlamak için, dünyayı hareket ettiren ve idare eden fikirlerin menşe ve anlamasını bilmek de elzemdir. Çeşitli ‘aşıklarlıklar’ ve sözde umumi olarak kabul edilen anlayışlar bu husustaki araştırmalar için en büyük tehlikedir. (Ali İzzetbegoviç)

Dünyadaki gelişmeleri takip edemeyenlerin, insanlığın ulaştığı kavramsal dünyaya sadece kendi uzmanlık pencerelerinden baktıkları bir vakıadır. Modernleşme kuramcıları ve modernleşme sürecinin köleleri olarak (farkındalıkları fark edememek) üstlendikleri yetki ve görevler, onları küreselleşme sürecinde tek boyutluluğa mahkûm etmektedir. Elitimizin insan temel hak ve özgürlükleri konusunda da üstlenecekleri görev ve sorumlulukları henüz gelişmemiştir. Kendilerini ve korumaya çalıştıklarını, sadece madde bağımlılığı, sağlık ve mazlumiyet bağlamında görenlere de birkaç sözümüz olmalı: Toplumumuzun sarsıla sarsıla geçirdiği son birkaç yılı da tanıklık etmektedir ki, sefilliğe ve acizliğe ne kadar vurgu yaparsanız, bunlara maruz kalanlar da o kadar zayıf, pasif ve kolayca baskı altına alınabilen kurbanlar olarak görünmeye başlarlar.(JAMESON).

Sağlıklı nesil, sağlıklı gelecek ve temel hak ve özgürlükleri konusunda hassas olmakla birlikte, bunları koruma noktasında ‘hukuk’u kullanmayanlar, kullanmayı düşünmeyenler, işin sadece mazlumiyet portrelerini resmetmeye devam etmektedirler. Bu işlem de gerekli olmakla birlikte, temel hak ve özgürlükler ile “adalet”i birbirinden ayrı düşünmek imkânsız olmalıdır. Adaletin gerçekleşmesi ise, ona ulaştırılan yolu sürekli açık ve işlek tutmakla mümkün olacaktır.

Çifte Standarda ‘Gelişme Hakkı’ Örneği

Yerel ve uluslararası hukukun temel referansları, her tür STK ve gönüllü için olmazsa olmaz dayanaklardır. Zehir ve ahlak tacirleri, gücü ve hukuku kullanarak kendilerine karşı oluşacak tepkileri, “nefret suçları” kapsamına sokmaya çalışırken, insanlığa karşı suçlar

kategorisini genişletemeyenlerin, bir müddet sonra mücadele zeminlerinin sadece sigara paketleri üzerindeki yüzdelerle ifade edilen santimetre karelerle sınırlandırıldığını gördüklerinde bu mücadeleden hem kendi vicdanlarında hem de kamu vicdanında yenik düşmeleri kaçınılmazdır. Tarih, kendi zemininin görece dairesinden çıkamayanların unutulmuş hayatları ile doludur.

Toplumbilimciler beşeri hukuk metinlerini, toplumun diğer üretimleri gibi, belirli bir sınıfa mensup, belirli dünya görüşlerine sahip kanlı canlı insanların, genellikle belirli toplumsal çıkarları korumak adına ürettikleri bir ilkeler dizgesi olarak tanımlamaktadırlar. Bu bakış açısı toplumbilimcileri, beşeri hukuk ilkelerini mutlaklaştırmak ve yüceltmek yerine, toplumsal kökenleri itibariyle çözümlenmeye ve hatta sorgulamaya götürmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler karar ve sözleşmeleri, toplumbilimciler tarafından nasıl bir dünyaya/sisteme temellendikleri açısından değerlendirilirler (BAŞER). Hukukçular da sosyolojinin ve toplumbilimin bu verilerini hukuk tekniği ve adalet anlayışı ile birleştirip metinleri oluşturur veya değerlendirirler.

Bunu daha somut biçimde açıklayabilmek için **gelişme hakkı** kavramı ve bu hakkın gereklerini ortaya koyan metin örnek verilir. Ulusların gelişmesi söylemi, siyasi sömürgecilik sonrası dönemde ortaya atılmıştır. **Gelişme** kavramı, fiziksel işgale dayalı sömürgeciliği sürdürülemez kılan değişimlerin yaşandığı ve sömürü biçimlerinin sermayenin uluslararası hareketliliğine temellendiği bir dönemde formüle edilmiştir. Gelişme hakkı, dünyanın üçlü bölümlenmesine denk düşen kuramsal bir inşanın parçasıdır. I., II. ve III. Dünya ülkeleri sınıflamasına dayanan bu kuramsal sistem, batılı olmayan II. ve III. Dünya ülkelerinin, I. Dünyayı model olarak sınıf atlayabilecekleri varsayımına dayanıyordu. Bu yaklaşım, ulusal yapılardaki tabakalaşma olgusunu açıklayan modellere benzer biçimde uluslararası tabakalaşma sisteminde de bir hareketliliği olası görüyor; bunun için de alt tabakaların “**önceden sosyalleşme**”sinin zorunlu olduğunu varsayıyordu. İşte bu sosyalleşmeyi gerçekleştirmek üzere kurulmuş olan ulusüstü örgütlerin en büyük ve kapsayıcı olanı Birleşmiş Milletler Teşkilatıdır. (BAŞER) Bu örgütün temel toplumsal işlevi, bir bütün olarak dünyanın dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, elbette ki, belirli bir model doğrultusunda ve dünyanın-sistemin yayılmaya olan daimi ve acil ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak yönde düşünülmüştür. (BAŞER)

Genelde Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın, özelde de onun vazettiği hukuki ilkelerin belirli bir dünya sistem paradigması içinde değerlendirilmesi gerekiyor. Bu düşünülmesi gereken birinci kayıt. İkinci kayıt ise daha da önemli. Çünkü bu ikinci kayıt, adı geçen evrensel ilkelerin, esas çocukların lehine, üvey evlatların ise aleyhine olmak üzere daima “**çifte standartlı**” diye tanımlayabileceğimiz biçimde uygulanmakta olduklarına ilişkindir. Bu çifte standart, sapmayı tanımlamada kullanılan ölçütlerle ilgili sosyolojik bir tartışmayı akla getiriyor. Toplumun, bir davranışı sapma olarak değerlendirip değerlendirmeyeceğini belirleyen

ölçütlerden biri, davranışı gösteren kişinin toplumsal statüsüdür. Beyaz bir kadına saldıran siyah bir erkek ile siyah bir kadına saldıran beyaz bir erkek suçun özsel nitelikleri açısından değerlendirildiğinde aynı derecede suçludurlar. Fakat renk ayrımcılığının söz konusu olduğu bir toplumda, bu suçların benzer biçimde cezalandırılmayacağı açıktır.

Bütün bu tespitlerimizi, uluslararası politikanın insan hakları ile ilişkisi bağlamında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 4 Aralık 1986 tarih ve 41/128 sayılı Kararıyla ilan edilen GELİŞME HAKKINA DAİR BİLDİRİ ile birlikte ayrıca değerlendirmeye ve tabii ki teste tabi tutmakta yarar umuyoruz:

BM Gelişme Hakkına Dair Bildiri, gelişme hakkını, bireylerin ve halkların bir hakkı olarak kabul ederken, bu hakkı her insanın ve bütün halkların ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve ondan yararlanma yetkisi olarak ifade etmektedir.

Bildiri,

- “**gelişme**” kavramından, içinde bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tamamen gerçekleştirilebileceği bir ortamı kastetmekte (m. 1/1),
- tüm birey ve halkların bireysel ve toplumsal yükümlülükle gelişme hakkının gerçekleştirilmesinde sorumlu olduklarını (m.2/2),
- devletlerin de, tüm insanların gelişmeye katılmaları,
- ve bundan kaynaklanan menfaatlerin adil bir biçimde dağıtılması esasına dayanan ve nüfusun tamamının ve bütün bireylerin refahını sürekli olarak geliştirmeyi amaçlayan,
- ulusal gelişme politikalarını formüle etme yetkisi ve görevi olduğunu (m.2/3)

ifade etmektedir.

Bildirinin başlangıç metninde yer alan,

“Halkların ve bireylerin insan haklarının, **sömürgecilik, yeni sömürgecilik, apartheid**, her türlü **ırkçılık** ve **ırk ayrımcılığı**, **yabancı bir ülkenin hakimiyeti** ve işgali, ulusal egemenliğe, ulusal birliğe ve ülke bütünlüğüne yönelik **saldırı**lar ve **tehditler** ile **savaş tehditleri** gibi durumların sebep olduğu “**kitlesel ve hayasız ihlaller**”den arındırılması”

“Silahsızlanma ve gelişme arasında **yakın bir ilişki** olduğu ve **silahsızlanma alanındaki ilerlemenin**, gelişme alanında önemli çapta ilerleme sağlayacağını ve silahsızlanma tedbirleri yoluyla tasarruf edilecek kaynakların bütün halkların ve bu arada özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesine ve iyiliğine ayrılması gerektiği”

kabulleri, başta ABD olmak üzere, insan temel hak ve özgürlüklerinin savunuculuğunu üstlendiğini iddia eden Batılı devletlerin tepkisini çekmiş ve “**gelişme hakkı**“ bu ülkeler tarafından insan hakkı olarak kabul edilmemiştir. Ancak Bildiriye imza atan ülkeler, gelişme haklarını kiskançlıkla kullanma kararlılığını sürdürmekte ve ihlallere karşı uluslar arası kamuoyunu arkalarına almaya çalışarak farkındalık yaratmayı başarabilmektedirler.

Yeşilay’ın Yapabilecekleri

İşte Yeşilay Yönetimi ve gönüllülerinin, insanlığın mahvına sebep olan “bağımlılık üreten zehir tacirlerinin” uluslar arası gücünü kırabilmeleri, ulusal ve uluslararası hukuku kullanabilmeleri, ulusal ve uluslararası kamuoyunu arkalarına almaları ile başarılabilir. BM İnsan Hakları Bildirisinden önce ‘insanlığa karşı suçlar kategorisi’nde olmayan, insan bedenine ve onuruna karşı işlenmiş **soykırım, işkence, insan ticareti, terör** gibi suçlar, büyük ve zorlu mücadeleler sonrası Sözleşmeye girebilmiştir.

Bu suçlardan çok daha ağır sonuçlar ve kitlesel ölümler oluşturan, insan bedenine ve onuruna karşı ve aynı zamanda **kitlesel olarak işlenen madde bağımlılığı üreticiliği suçlarının** insanlığa karşı suçlar kategorisine sokulması zor olmasa gerektir. En azından bu mücadele verilmeden başarısızlık senaryoları üretmek aymazlıkla ifade edilebilir ve sivil toplum mücadelesine aykırıdır.

Bu mücadelede önemli ve örnek gelişme, BM’nin DSÖ marifetiyle sigara ve alkole karşı başlattığı mücadele ve elde ettiği kısmi başarılarıdır. Önümüzdeki mücadele yıllarında dünyadaki trend her türlü bağımlılık yapıcı zararlı maddelerin üretiminin yasaklanması yönünde olacaktır. Şimdi bu topyekûn mücadeleden yararlanarak, ulusal ve uluslararası zeminlerde hukuku da kullanarak, evrensel ilkeler yardımıyla insanlığın bağımlılık belasından kurtuluşu için çalışmak gerekir. Dünya elde etmek istediğimiz sonuca bu kadar yaklaşmamıştı. O halde bir farkındalık daha ortaya koyup mağdur ve mazlum bağımlıların haklarını, olası bağımlı olarak düşünülen “hiç kullanmayanların ve başlamamışların” haklarını korumada “fırsatın kazası olmaz” özdeyişinin hayata geçirilmesi kararlılığı gelip çatmıştır. Tarih, tarihi yazmak için insanlara çok az imkan tanımaktadır. Hep birlikte zararlı madde üreticilerini insanlığa karşı suç işledikleri tezini işleyerek, bunun mücadelesini vererek farkındalıklar oluşturmaya ve netice almaya yönelmeliyiz.

NİHAYET

Yeşilay gönüllüleri, sadece bir sağlık kuruluşu elemanları olmadıkları bilincinde olmalıdır. Henüz profesyonelliği müteşebbisliğe doğrultmamış gönüllülerimiz hastabakıcı, sigara aparatı hazırlayıcısı olarak misyon üstlenmemiştir. Yeşilay’ımızın tarihi işlevi ve misyonu bu ironiyi doğrulamamaktadır. Gerçekten doğru yoldayız. Kötülüklerin anası başta olmak üzere tüm insanlığı, şahsımızı, geleceğimizi tehdit eden tüm zehir tacirlerinin, üzerlerinde oynan-

nan oyunun ve oyunun parçası olduklarının farkında olmayanların karşısında olacağız. Bunun adı devlet de olsa, kamu ajanları da olsa, ulusal ve uluslararası güç/şer odakları da olsa bu gerçeğin değişmesi mümkün değildir.

Sahip olduğumuz veya sahip edildiğimiz tüm imkânları bu misyonla vizyona dönüştürmedikçe, kuruluşumuzu ve mücadelemizi başlatan, onurlandıran, bizlere tevarüs ettiren tüm geçmişlerimize ve misyonumuzdan medet uman tüm olası bağımlılara, geleceğimizin teminatı çocuklarımıza ve tabii ki onurumuza söyleyecek sözümüz olmayacaktır. Bu belirlemelerin kuru bir acelecilik ve amatörlükten kaynaklanmadığı, insanlık tarihinde örneği binlercesini bulan misyon önderlerinin mücadelesinden anlaşılacaktır.

Farklılıklarımızı ve farkındalıklarımızı birbirimize eklemeyen Rabbimize şükran duygularımı, tüm Yeşilay Camiasına da saygılarımı arz ederim.

Av. Muharrem Balcı

(Aralık 2010)